

УДК 930(4)+1: 001

С. Ш. Айтов

*Дніпропетровський національний університет залізничного
транспорту ім. академіка В. А. Лазаряна*

ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ Ф. БРОДЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Проаналізовано етапи розвитку теоретичних підходів та філософсько-історичних концептів творчості Ф. Броделя в контексті історичної антропології.

Ключові слова: Ф. Бродель, методологія, філософія історії, контекст, історична антропологія.

Проанализировано этапы развития теоретических подходов и философско-исторических концептов творчества Ф. Броделя в контексте исторической антропологии.

Ключевые слова: Ф. Бродель, методология, философия истории, контекст, историческая антропология.

Historical and anthropological aspects of the philosophy of history F. Braudel were implemented in three research dimensions. The first dimension of cognitive systems author of «Mediterranean» is to apply interdisciplinary methods of knowledge that stands as one of the key elements of the methodological foundations of historical anthropology. The second dimension of the research was to analyze F. Braudel, along various and socioeconomic issues, on the history of everyday life and history of mentalities to the next stage of cognitive dynamics of historical anthropology formed the basis of the problem field of scientific discipline. The third dimension of research has found expression in a general sense, that was created by F. Braudel for academic institutionalization of historical anthropology as a separate discipline scientific methodology and «intellectual tools». This work of French historian and his associates became with «cognitive» in intellectual space which was formed a scientific discipline historical anthropology.

F. Braudel investigations, was focused on the analysis of large time and event-driven aspects logically and objectively led to the need for more detailed study of their individual elements, including mentality history, history of everyday life, the history of separate social groups, microhistory and thus posed cognitive axiological landmarks as historical and anthropological studies and socio-humanitarian thought in general.

Key words: Fernand Braudel, methodology, philosophy of history, context, historical anthropology.

Проблема роботи. Аналіз сутності та спрямованості пізнавального розвитку історичної антропології є проблемним питанням, яке розглядається в даній роботі.

Мета роботи полягає в дослідженні впливу філософсько-історичних поглядів та методологічних підходів Ф. Броделя на когнітивну та науково-аксіологічну динаміку історичної антропології; взаємодію методології вченого з даною наукою.

Аналіз літератури. Багатоаспектна наукова творчість Ф. Броделя була висвітлена й проаналізована в працях цілої низки дослідників різних країн, зокрема М. Емара (Франція), А. Гуревича та В. Смирнова (Росія), С. Кінзера (США) та ін. Втім, автори цих змістовних теоретично-наукових студій розглядали головним чином певне коло інтелектуальних елементів із проблемного поля творчості французького дослідника. Серед них: синтез географічних студій та історіографічних концепцій, категорія «структур довгого часу», структуралістські підходи до вивчення історичного процесу, чинники економічної історії, аналіз яких займав важливе місце в теоретичних конструкціях та наукових працях Ф. Броделя.

Водночас внесок філософсько-історичних концептів та методології досліджень французького вченого в розвиток наукової дисципліни історичної антропології, питання історично-антропологічного складника у студіях Ф. Броделя лиши-

лися майже не проаналізованими. Ця обставина об'єктивно надає даній роботі певної актуальності та наукової новизни.

Виклад основного матеріалу. Праці Ф. Броделя (1902–1985), одного з найбільш плідних і впливових істориків не тільки Франції та Європи, але і всього світу, надзвичайно змістовні й багатоаспектні в когнітивному сенсі. Тематика трьох його, без перебільшень, величезних праць, про які буде йтися в даній роботі, включає, зокрема: економічну історію, демографію, історію промисловості та торгівлі, географію, кліматологію, методології історії, філософію історії (як процесу та науки) і багато інших.

Найбільш важливим теоретичним надбанням французького дослідника є аналіз довгострокових історичних трендів, процесів, які охоплювали століття, причому у великому різноманітті історичного дійства. На його думку, «історія є сумою усіх можливих історій» [3, с. 128]. Весь велетенський історичний процес, з погляду Ф. Броделя, розподіляється, за хронологічним критерієм, на три різновиди: коротка історія (час подій менше 10 років), «середня» історія (час подій від 10 до 100 років), історія «великого часового протягу» [3, с. 118].

У масштабному дослідженні про історію Франції вчений так визначав обсяг свого пошуку: «Великий часовий протяг (це – саме головне), шестикутник (Франція), Європа, світ – ось часові просторові координати мого дослідження» [7, с. 10]. Вказані когнітивні принципи були реалізовані Ф. Броделем, хоча і не в зовсім чітко усвідомленій формі, у його першій великій (а скоріше, велетенській) праці про історичні процеси в Середземномор'ї другої половини XVI ст.

Задум дослідника полягав у намірі реконструювати та проаналізувати дану проблематику в трьох вимірах. Перший вимір – це історія взаємодії людини з оточуючим середземноморським ландшафтом, другий – процеси розвою місцевих суспільств, і третій – вивчення простору подій в даному регіоні у другій половині XVI ст. [6, с. 20]. Виконання надзвичайно складного навіть для сучасної історичної науки проекту потребувало 20 років надзвичайно напруженої й інтенсивної роботи вченого. Однак вона виявилася повністю оправданою новизною як самого об'ємного та інтелектуально змістовного дослідження, так і його концептуального, когнітивного рівня. Л. Февр, підкреслюючи новаторський характер «Середземномор'я», вказував, що «вперше комплекс морів було зведено в ранг дійових осіб історії» [10, с. 178].

Винайдену наукову методологію Ф. Бродель поклав у концептуальну основу наступної величезної праці про становлення капіталістичної економіки, переважно у країнах Західної Європи, у XV–XVIII ст. Як і у «Середземномор'ї» у цій праці дослідника цікавило не тільки завдання виявлення мегатрендів соціально-економічної динаміки, але й реконструкція системного зв'язку останніх із повсякденним життєвим досвідом мільйонів людей різних суспільних груп, різних суспільств країн Заходу і Сходу. Не випадково, а методологічно продумано Ф. Бродель присвятив один із трьох томів своєї великої праці саме вивченню історії повсякденного життя, а отже, і ментальності суспільств минулого. Пояснюючи задум цього тому, він писав: «Те, що запропоновано, це спроба побачити сукупність картин (повсякденного життя) – від їжі до меблів, від техніки до міст, <...>» [3, с. 483]. Характерна назва вказаного тому праці: «Структури повсякденності».

Незважаючи на економіко-історичну орієнтованість всієї праці, Ф. Бродель неодноразово підкреслював і її історично-антропологічний характер, висуваючи на перший когнітивний план людино-центричний ідеал історичної науки, сфор-

мований «батьками-засновниками» школи «Анналів» М. Блоком та Л. Февром. Обстоюючи цей важливий для нього епістемологічний та аксіологічний концепт, вчений відзначає: «Економічна історія – це глобальна історія людей, хоча вона і розглядається з певного погляду» [2, с. 10].

Бродель наголошує й на пріоритетному характері для власної концепції історії категорій повсякденного життя й ментальності суспільств, яка фактично (за його думкою) включає як колективне свідоме, так і колективне несвідоме. Як відзначав автор «Матеріальної цивілізації», вихідним пунктом для його методологічних підходів й реалізації самого дослідження була «повсякденність – той бік життя, у якому ми опинилися, навіть не усвідомлюючи цього <...> ці тисячі дій, що відбуваються або завершуються немовби самі собою [Там же, с. 12]».

Саме такий теоретичний погляд автора був покладений у основу аналізу суто економічних явищ раннього Нового часу, які сприяли формуванню матеріально-промислових й фінансових основ ринкової економіки. Як вказував вчений, задум другого тому його величезної праці «Ігри обміну» полягав у спробі «проаналізувати всю сукупність механізмів обміну, починаючи з найпростішої міновий торгівлі і аж до найскладнішого капіталізму» [5, с. 7].

Остання праця Ф. Броделя, присвячена аналізу стратегічних мегатрендів, виявленню магістральних шляхів історичного процесу Франції, також написана (неповністю) автором з позицій когнітивно-ціннісного ідеалу дослідження «глобальної людини в глобальній історії». Як відзначив сам вчений, «протягом усієї праці я намагався розповісти історію Франції у світлі різноманітних наук про людину. Це: географія, антропологія (у тому числі й історична), демографія <...> дослідження культур та ментальностей <...>» [7, с. 11]. Особливу наукову зацікавленість дослідника викликає пласт історії, найбільш складний для аналізу, але й найбільш цінний, з погляду Ф. Броделя, для розуміння сутності і спрямованості історичного процесу – колективна ментальність французького (у даному випадку) суспільства, що виявилось у відповідних формах повсякденного життя. Вчений наголошує, що його «понад усе цікавить саме ця історія, прихована, темна, неподатлива» [Там же, с. 9].

Розглядаючи переважно економіко-історичну проблематику у власному баченні версії французького «мегаісторичного» процесу, Ф. Бродель вказує на складний, системний вплив на суто економічні явища позаекономічних чинників; до яких, зокрема, він відносить політику, суспільне життя, культуру, розвиток техніки та ін. [8, с. 8].

Дослідження матеріальної культури французького суспільства на різних етапах його розвитку вчений також аналізує з людиноцентричного погляду, у поєднанні з вивченням побуту суспільства та його окремих верств. У розумінні Ф. Броделя дослідження значення «речей» у історії означає з'ясувати, «як вони дозволяють людям вижити, примушуючи їх у випадку необхідності йти уперед або відступати із вже захоплених позицій» [8, с. 8].

Вивчення історично-економічної тематики, за Ф. Броделем, повинне також враховувати й такі соціально-психологічні чинники, як здатність людей жити у суспільстві – та виконувати певні сумісні, суспільно-значущі дії та заходи; потреба людей та суспільних груп у спілкуванні [9, с. 469].

Аналізуючи когнітивні надбання та методологічні підходи творчості Ф. Броделя, дослідники головним чином вказують на найбільш помітні концепти наукових студій автора «Середземномор'я». Так, американський історик наук С. Кін-

зер наголошує на науковій спадкоємності теоретичних підходів французького історика та його попередників у вітчизняній історії та філософсько-історичній традиції – від Ж. Мішле до Л. Февра (вчителя Броделя) [14, с. 103]. Дослідження Ф. Броделем впливу географічних чинників на історичний процес привернуло увагу аналітиків його творчості. Зокрема, С. Кінзер навіть назвав когнітивну методологію французького вченого «геоісторичною моделлю історії» [14, с. 83]. Серед оригінальних рис наукової творчості автора «Матеріальної цивілізації» відзначали також його тяжіння до аналізу великих, за конкретно-історичним наповненням та часовими інтервалами, структур.

На думку французького вченого (учня Ф. Броделя) М. Емара, найбільш важливим концептом методологічної системи його вчителя в науці є «концепція історії, згідно з якою зрозуміти будь-яке явище можливо лише в найбільшому вимірі» [10, с. 207]. В. П. Смирнов бачить значне досягнення наукової діяльності Ф. Броделя в дослідженні великих структур історичного процесу [9].

Саме завдяки величезним працям французького вченого та обґрунтованим у них концепціям структурна історія зайняла домінуюче положення в історичній думці Франції та низки європейських країн у 1960–1970-х рр. [10]. Дослідження Ф. Броделем мегатенденцій та «мегаоб'єктів» історичного процесу знайшло як однодумців серед сучасних йому істориків й філософів історії у різних країнах світу, так і продовжувачів. Серед дослідників, які знаходилися в певному науковому діалозі з автором «Середземномор'я», слід у першу чергу назвати А. Дж. Тойнбі та Л. М. Гумільова. В їх філософсько-історичних, глобалістських за суттю, концепціях, також важливе місце відведено аналізу мегачинників цивілізаційної динаміки та впливу географічного чинника на історичні процеси. З менш відомих творів можна згадати британського дослідника Х. С. Дарбі (1909–1992), молодшого сучасника Ф. Броделя, який у власних працях вивчав (на матеріалі історичної динаміки Великої Британії та США) системний вплив природних чинників, ландшафту на хід історичного процесу [13, с. 1244].

Серед досліджень, які певним чином продовжують когнітивні напрями, задані творчою спадщиною Ф. Броделя, можна назвати полідисциплінарні студії над історією Середземномор'я у ранній Новий час, аналіз суспільної організації соціумів того часу та їх «бачення» суспільно-політичних чинників; вивчення співіснування релігії та релігійних конфесій на Піренейському півострові та ін. [12, с. 1235]. Також у річці броделівської методології написана і монографія учня автора «Середземномор'я», іспанського дослідника В. Васкеса де Прада «Філіп II і Франція (1559–1598)...».

Наведені вище елементи когнітивно-методологічних концепцій Ф. Броделя належать до найбільш відомих загалу дослідників у галузях історії та філософії історичної науки. Але аналіз теоретичних підходів французького вченого дає підстави відзначити також історично-антропологічні елементи його методології.

Висновки. Історично-антропологічні аспекти філософії історії Ф. Броделя були реалізовані ним у трьох дослідницьких вимірах. Перший дослідницький вимір когнітивної системи автора «Середземномор'я» полягає в застосуванні міждисциплінарних методів пізнання, які є одним із головних елементів методологічного фундаменту історичної антропології. Другий дослідницький вимір виявився в аналізі Ф. Броделем, поряд із різноманітною історичною та соціально-економічною проблематикою, питань з історії повсякденного життя й історії ментальностей, які на наступному етапі когнітивної динаміки історич-

ної антропології створили основу проблемного поля цієї наукової дисципліни. Третій дослідницький вимір виявився у загальному значенні, яке мала творчість Ф. Броделя для наукової інституціалізації історичної антропології як окремої дисципліни з власними дослідницькими цілями, науковою методологією та «інтелектуальним інструментарієм».

Саме праці французького дослідника та його однодумців стали своєрідною «когнітивною матрицею», в інтелектуальному просторі якої відбулося становлення наукової дисципліни історичної антропології [1, с. 41].

Дослідження Ф. Броделя, сфокусовані на аналізі великих у часовому та подієвому аспектах історичного процесу, логічно та об'єктивно привели до необхідності більш детального вивчення їх окремих елементів, зокрема проблематики історії ментальності, історії повсякденності життя, історії певних соціальних груп, мікроісторії, й у такий спосіб задали когнітивно-аксіологічні орієнтири як історично-антропологічним студіям, так і певним чином соціально-гуманітарній думці в цілому.

Бібліографічні посилання

1. **Айтов, С. Ш.** Когнітивні чинники розвитку історичної антропології [Текст] / С. Ш. Айтов // Вісн. ДНУ. Сер.: Історія і філософія науки і техніки. – Д., 2010. – Вип. 18. – С. 38–45.
2. **Бродель, Ф.** Динамика капитализма [Текст] / Ф. Бродель. – Смоленск: Русич, 1993. – 124 с.
3. **Бродель, Ф.** История и общественные науки [Текст] / Ф. Бродель // Философия и методология истории. – М., 1977. – С.115–142.
4. **Бродель, Ф.** Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм [Текст]: у 3 т. / Ф. Бродель. – К.: Основа, 1997. – Т. 1. – 585 с.
5. **Бродель, Ф.** Средиземноморье и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II [Текст]: у 3 т. / Ф. Бродель. – М.: Яз. рус. культ., 2002. – 496 с.
6. **Бродель, Ф.** Что такое Франция? [Текст] Кн. 1–4.1. / Ф. Бродель. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1995. – 244 с.
7. **Бродель, Ф.** Что такое Франция? [Текст] Кн. 2–4.1. / Ф. Бродель. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1995. – 244 с.
8. **Бродель, Ф.** Что такое Франция? [Текст] Кн. 1–4.2. / Ф. Бродель. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1997. – 541 с.
9. **Смирнов, В. П.** Фернан Бродель: жизнь и труды [Электронный ресурс] / В. П. Смирнов // Французский ежегодник. – М., 2002. – Режим доступа: <http://Annair-fr.riarod.ru/static/Smirnov-2002.html>.
10. **Февр, Ж.** «Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II» [Текст] / Ж. Февр // Бои за историю. – М., 1991. – С. 176–184.
11. **Эмар, М.** Один Бродель или несколько? [Текст] / М. Эмар // Историческая наука на рубеже веков. – М., 2001. – С. 193–207.
12. **Fritze, R. H.** Early Modern history and social sciences: testing the limits of Braudel Medereterance [Текст] / R. H. Fritze // The Sixteenth century journal. – 2003. – № 4. – P. 1235–1236.
13. **Fritze, R. H.** The relations of history and geography: Studies in England, France and United States [Текст] / R. H. Fritze, H. C. Darby // The Sixteenth century journal. – 2003. – № 4. – P. 1243–1244.
14. **Kinzer, S.** Annaliste paradigm? The geo hictorical structure of Fernande Braudel [Текст] / S. Kinzer // The American historical review. – 1981. – № 1. – P. 63–105.

Надійшла до редколегії 14.10.14